

روحانیت؛ نگرش‌ها و نگارش‌ها (۲)

(مجموعه مقالات)

به کوشش: مهدی مهریزی

(دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات)

روحانیت؛ نگرش‌ها و نگارش‌ها (۲)

(مجموعه مقالات)

تهیه: مؤسسه فرهنگی دین پژوهی بشرا / نویسندگان: جمعی از دانشوران حوزه
به کوشش: مهدی مهریزی / ویراستار: مهدی خسروی / ناشر: انتشارات مؤسسه بشرا
طرح جلد: جواد واعظی / نمونه خوان: مهدی جوهرچی
حروفچین و صفحه‌آرا: محمد کریم صالحی / لیتوگرافی، چاپ: ولیعصر
نوبت چاپ: اول / شمارگان: ۷۰۰ / قیمت: ۳۰,۰۰۰ تومان

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

نشانی ۱: تهران، خیابان بریعتی، خیابان خواجه عبدالله انصاری، خیابان مدائن،
خیابان انتاکیه، کوچه علاء شرقی، پلاک ۱۴، واحد ۵ تلفن: ۲۲۸۶۶۰۵۹
نشانی ۲: قم، خیابان معلم، مجتمع فرهنگی ناشران،
طبقه اول، واحد ۱۰، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۳۴۸
وب سایت: www.boshraa.com

سرشناسه: مهریزی، مهدی، ۱۳۴۱- به روشنگری
عنوان و نام پدیدآورنده: روحانیت؛ نگرش‌ها و نگارش‌ها - ۲- (مجموعه مقالات) /
جمعی از دانشوران حوزه، به کوشش: مهدی مهریزی، مؤسسه فرهنگی دین پژوهی بشرا
مشخصات نشر: تهران، مؤسسه فرهنگی دین پژوهی بشرا، ۱۳۹۱
مشخصات ظاهری: ۳۶۸ ص
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۰۸-۱۳-۳
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: واژه‌نامه
موضوع: مجتهدان و علما - نقد و تفسیر
موضوع: روحانیت شیعه
موضوع: روحانیت مقاله‌ها و خطابه‌ها
شناسه افزوده: مؤسسه فرهنگی دین پژوهی بشرا
دیگر شناسه‌ها: جمعی از نویسندگان
رده‌بندی کنگره: ۹ / ۸ / ۲۲۳ BP
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۴۵

فهرست اجمالی

درآمد ۷

بخش اول: نگرش‌ها و دیدگاه‌ها

۱. امیرکبیر و روحانیت / رضا باایلی ۱۵
۲. دیدگاه‌های شهید مطهری دربارهٔ حوزة و روحانیت / علی اکبر شایسته‌نژاد ۴۳
۳. نهاد روحانیت و منزلت روحانی از منظر شهید بهشتی / جواد صاحبی ۹۷
۴. جایگاه و رسالت روحانیت از نگاه امام خمینی / مهدی حیدری ۱۳۱
۵. جایگاه و آینده مرجعیت در گفتگوهای با علامه فضل‌الله / مهدی حسن اسلامی ۱۵۹
۶. موسی صدر؛ اصلاح‌گری موفق / فرید مدرسی ۱۸۹

بخش دوم: نگارش‌ها

۱. گزارشی از کتاب «بحثی دربارهٔ مرجعیت و روحانیت» / هادی ربانی ۲۲۵
۲. انتقادات و ایده‌های اصلاحی در کتاب‌های نصیر الدین امیر صادقی / محمد علی سلطانی ۲۵۵
۳. کاوشی دربارهٔ روحانیت / جواد نجفی ۲۷۵
۴. ساواک و روحانیت / محمد قنبری ۲۸۳
۵. حوزه نجف و فلسفه تجدّد در ایران / عبد الوهاب فراتی ۲۹۵
۶. منشور حوزهٔ بالنده / حسن پویا ۳۰۳

۷. تحلیلی بر کتاب «جامعه‌مدرسین از آغاز تا اکنون» / مهدی مهریزی ۳۲۱
۸. روحانیت و تجدد (با تأکید بر جریان‌های فکری سیاسی روحانیت در دوره جدید) / عبدالوهاب فراتی ۳۴۹

درآمد

روحانیت، نهادی است تاریخی و برآمده از رسالت‌های دینی که تحولاتی را پشت سر گذارده است. روحانیت در تاریخ حیات خود، یکی از قدیمی‌ترین و قدرت‌مندترین گروه‌های مرجع و تأثیرگذار در ایران بویژه تاریخ معاصر ایران، و جامعه شیعی بوده است.

نهاد روحانیت، برای بقا و سلامت، ازم است همیشه یک نگاه به خاستگاه خود که رسالت‌های دینی است، داشته باشد (نقشبندی، ۱۳۸۵)، و یک نگاه دیگر به طیف‌های مختلف اجتماعی و تلقی آنان از خود (سند بیرونی). با این دو نگاه، می‌تواند همواره خود را آسیب‌شناسی کرده و از آفت‌ها در امان بماند.

روحانیت شیعه در کنار فهم، حفظ و نشر دین، کارکردهای اجتماعی نیز داشته است که برخی از آنان، برخاسته از جایگاه دینی و تکالیف روحانیان است و برخی دیگر، برخاسته از جایگاه صنفی آنان. بدین معنا که روحانیان حضور خود را در عرصه‌های اجتماعی، یا به رسالت فرد دین‌دار مستند می‌کرده‌اند و یا به رسالت عالم دینی، که هر دو مسئولیت‌ساز بوده‌اند.

این حضور اجتماعی و یا تأثیرگذاری، در ادوار مختلف، یک‌سان نبوده و به موقعیت زمان‌ها، فراز و فرود داشته است. در این میان، می‌توان از این برهه‌های تاریخی ویژه یاد کرد:

حکومت آل بویه، حکومت صفوی، جنبش تنباکو، دوره مشروطه، انقلاب ۱۹۲۰

عراق، ملی شدن صنعت نفت و انقلاب اسلامی ایران.

بیشتر آوردیم که روحانیت برای آن که رسالت اولیه خود را از یاد نبرد و از خاستگاه خود بیرون نرود، می‌بایست چشمی به رسالت‌های دینی و چشمی دیگر به نقدها و ارزیابی‌های بیرونی داشته باشد.

نگاه دوم که کارسازتر، جدی‌تر و سازنده‌تر است، می‌تواند از سوی این طیف‌های اجتماعی صورت پذیرد:

- با سواب.

- ادبیات عامه.

- ادیبان و شعاعیان.

- سیاست‌مداران.

- روحانیان.

- خاورشناسان.

- روشن‌فکران دینی و غیر دینی.

- دانشگاهیان.

از این هشت گروه اجتماعی، سه گروه پایانی، در این سده‌ای اخیر شکل گرفته‌اند ولی پنج طیف دیگر، با حضور اجتماعی روحانیت، حضور داشته‌اند.

همه این گروه‌ها، نسبت به هویت، حضور و کارکردهای روحانیان، قضاوت و تحلیلی داشته و نقد و ارزیابی‌هایی به صورت مکتوب یا شفاهی ابراز داشته‌اند. گردآوری و تحلیل همه این نگاه‌ها، برای جامعه روحانیت بسیار سازنده و از این رو بسی ضروری است.

و از آن رو که هر یک، از خاستگاهی به نقد روحانیت می‌پردازند، گردآوری، تحلیل و منظور کردن آن، به اصلاح ساختار و بالندگی نهاد روحانیت و کارکردهای دینی و اجتماعی آن می‌انجامد.

برای نمونه، روحانیان، بیشتر از کم سواد و نیازدگی این قشر سخن می‌گویند، و روشن‌فکران، به قشری‌گری و ظاهربینی روحانیت در درک مسائل، خصوصاً مدرنیته و تجدد، تأکید بیشتری می‌ورزند.

به نظر می‌رسد روحانیان، نخستین ناقدان صنف خود بوده، که به قصد اصلاح و بالندگی، از گذشته‌های دور به این امر دامن زده‌اند و به صورت مستقل و ضمنی در آثار خود، به مسلمانان خود را نقد کرده‌اند. شاید بتوان نخستین اثر مکتوب و مستقل را در این زمینه، رساله سه اصل ملا صدرا (۹۷۹ - ۱۰۵۰ ق) دانست که در سال‌های آخر عمر و پس از ۴۰ سال نوشته شده است.^۱

گرچه پیش از ملا صدرا، در میان اهل سنت، غزالی در کتاب‌های احیاء العلوم و کیمیای سعادت، از بخشی از روحانیان و فقیهان نکوهش کرده، ولی صدرا به صورت مستقل بدان پرداخته است.

ملا صدرا در رساله سه اصل، سه افتادگی میان عالمان قشری به نقد می‌کشد و آثار و تبعات و راه اصلاح آن را باز می‌گوید:

اصل اول: جهل است به معرفت نفس و حقیقت آدمی است.

اصل دوم: حب جاه و میل به شهوات و لذت و سایر تنعمات.

اصل سوم: تسویلات نفس اماره است و تدلیس شیطان و کار و لعین نابکار

که بد را نیک و نیک را بد و امانی نماید.^۲

به این عبارت‌ها در اصل اول بنگرید:

بعضی از دانش‌مندان بر شر و فساد، و متکلمان خارج از منطق صواب و حساب و بیرون از دائرة سداد و رشاد، و متشرعان بری از شرع بندگی و انقیاد، منحرف از مسلک اعتقاد به مبدأ و معاد، افسار تقلید در سر افکنده، نفی درویشان، شعار خود کرده‌اند.^۳

۲. رساله سه اصل، صفحه سی و سه.

۱. کبر انصام الجاهلیه، ص ۱۰.

۳. همان، ص ۷.

ای عزیز دانش‌مند و ای متکلم خودپسند، تا کی و تا چند، خال وحشت بر رخسار الفت نهی، و خاک کدورت بر دیدار وفا از سر کلفت پاشی، و در مقام ردّ و سرزنش و جفا با اهل صفا و اصحاب وفا باشی، و لباس تلبیس و ریا و قبا‌ی حیل و دغا در پوشی، و جام غرور از دست دیو رعنا بنوشی، و در ابطال حقّ و ترویج باطل و تقبیح دانا و تحسین جاهل بکوشی ... بلی، تو همیشه به جهت دواعی نفس ضلال پیشه و وسوس و هم محال اندیشه، در آن شیوه و اندیشه می‌باشی که طریقه هواپرستی، بطلان نپذیرد و احکام اباحت لذّات و استحسان تمتّعات حیوانی و انسراح در مرعای دنیا و مشتهیات طبیعت و هوا، منسوخ نگردد.^۱

ملا صدرا در دیگر آثار خود همچون کسر أصنام الجاهلیة، شرح أصول کافی و تفسیر سورة بقره نیز از این غرور، نکوهش کرده است.^۲

پس از صدرا، شاگرد وی فیض کاشانی (۱۰۹۱ - ۱۰۰۶ق) نیز از «اهل عمامه و دستار که دانش‌مندان دنیا و عدای عوام‌ند» و «ارباب عمایم» نکوهش کرده است.^۳

ملا مهدی نراقی (۱۲۰۹ - ۱۲۸ق) و ملا احمد نراقی (۱۲۴۴ - ۱۸۵ق)، در دو کتاب جامع السعادات^۴ و معراج السعاده^۵ ضمن بحث غرور، از هفت طایفه گرفتار غرور نام می‌برند که اهل علم و وعّاظ، دو طایفه از این هفت گروه‌اند.

ملا احمد در معراج السعاده، مغروران اهل علم را دسته‌بندی کرده و در پایان گفته است:

و بالجمله، اصناف مغرورین اهل علم، بخصوص در این اعصار، بسیار است. و کسی که تأمل کند می‌داند که تلبیس و تدلیس و افعال ذمیمه و صفات ردیله بعضی از ایشان، به جایی منتهی شده که وجود ایشان، ضرر اسلام و مسلمین و موجب خرابی دین مبین، و مردن ایشان، نفع ایمان، و برطرف

۲. کسر أصنام الجاهلیة، ص ۱۱-۱۲.

۱. رساله‌نامه اهل، ص ۹.

۴. جامع السعادات، ج ۳، ص ۱۵-۲۳.

۳. همان، ص ۱۲.

۵. معراج السعاده، ص ۶۴۴-۶۵۰.

شدنشان، باعث استقامت امر مؤمنان است؛ زیرا ایشان «دَجَال» دین و علم دار لشکر شیطان اند.^۱

محمد حسن نجفی (۱۲۶۶-۱۲۰۲ق) در جواهر الکلام نیز گاه از دنیازدگی برخی فقیهان و عالمان دین، به مذمت یاد می کند. وی آن جا که از حکم نماز جمعه در عصر غیبت بحث می کند، می گوید:

ولقد قيل: ان بعضهم كان يبالغ في حرمتها حال قصور يده ولما ظهرت له كلمة بالغة في وجوبها؛ بل يحكي عنهم اشياء كثيرة في أمثال ذلك.^۲

مؤسسه فرهنگی دین و روحي بشار، بخشی از فعالیت های روحانیت پژوهی خود را به گردآوری، تحلیل، نقد و نگاه ها در باره روحانیت اختصاص داده است. و این اثر، در ادامه این پژوهش ها قرار دارد.

در این کتاب، چهارده مقاله درج شده است که شش مقاله، عهده دار تحلیل نگرش شخصیت ها و صاحب نظران روحانی و شش روحانی، در باره روحانیت است و هشت مقاله دیگر، به گزارش و تحلیل هشت اثر که به نوعی به شرح حال و یا نقد روحانیت اختصاص دارد، می پردازد.

در یک نگاه کلی، این مقالات حاوی نگاه و نگرش این عده را در باره روحانیت است.

الف. روحانیان:

امام خمینی، شهید مطهری، شهید بهشتی، امام موسی صدر، علامه سید محمد حسین فضل الله، و نصیر الدین امیر صادقی.

ب. سیاستمداران و روشن فکران مذهبی:

امیر کبیر، عماد الدین باقی، پهلوی دوم (ساواک).

البته در کتاب بحثی در باره مرجعیت و روحانیت که مقاله‌ای به گزارش و تحلیل آن اختصاص دارد، نوشته‌هایی از علامه طباطبائی، آیه الله طالقانی، سید ابو الفضل زنجانی، شهید مطهری، شهید بهشتی، سید مرتضی جزایری و مهندس بازرگان نیز در باره روحانیت موجود است، که در حقیقت، گزارش دیدگاه برخی از روحانیان و روشن فکران مذهبی در باره روحانیت است. امید است این گونه تلاش‌ها تداوم یابد و به بررسی، تحلیل و نقد دیگر گروه‌ها نیز پردازد.

در پایان، از همه پژوهشگران و نویسندگان مقالات و کسانی که در به ثمر رسیدن این مجموعه نقش داشتند، بویژه جناب حجة الاسلام والمسلمین علی باقری‌فر، رئیس محترم مؤسسه فرهنگی دین پژوهی بُشرا، و نیز ویراستاران محترم، آقایان مهدی خسروی و حبیب نادری، و حروف‌نگار و صفحه‌آرا، جناب آقای محمد کریم صالحی سپاس‌گزاری می‌شود.

مهدی مهریزی

۱۶ آذر ۱۳۸۹